

Pieter Bruegel de Oude – De geldzucht

er Bruegel de Oude, l'avarice (De geldzucht)

Dit is een van de prenten over de zeven hoofdzonden van Pieter Bruegel.

Hij maakte de tekening in 1556. Deze werd daarna overgenomen op een kopergravure door Pieter van der Heyden en uitgegeven. Deze kopergravure is hier weergegeven; ze geeft de oorspronkelijke tekening in spiegelbeeld weer.

Op de prent wordt de weergegeven zonde 'avaritia' genoemd. Letterlijk betekent dat 'gierigheid', maar wordt in dit geval beter weergegeven met 'hebzucht' of 'geldzucht'.

In de benedenrand staat het bijchrift: 'Eere beleeftheit scaemte noch godlyck vermaen En siet die scrapende gierichhyt niet aen', voorafgegaan door een Latijnse tekst met dezelfde betekenis.

De prent zit vol verwijzingen naar spreekwoorden, gezegdes en gebruiken. Veel daarvan kennen wij niet meer en daarom is ook voor kenners niet alles duidelijk en lopen de interpretaties uiteen.

Voor het bekijken van de plaat met kinderen is die onduidelijkheid juist een voordeel. U kunt met kinderen de plaat bekijken en aan ze vragen wat ze zien, en wat het volgens hen betekent. De prent kan dan aanleiding worden om eigen ervaringen en visies met betrekking tot geldzucht en haar gevolgen te verwoorden en te verbeelden.

Voor de leerkracht kan het houvast bieden om te weten wat de historische betekenis van sommige van de scènes is. daarom geven we hieronder een beknopte omschrijving.

Voorop in het midden zit als verpersoonlijking van de geldzucht een mooie edele dame, de ogen neergeslagen of blind. Ze graait met beide handen in geld: het ligt al in haar schoot en ze graait naar meer uit een kist. Naast haar op de grond zakken vol muntstukken, een goedgevulde stokbeurs en een doos, vermoedelijk met goudgewichten. Vóór haar een pad, een dier dat in de laatmiddeleeuwse symboliek een uitgesproken negatieve betekenis had, maar meestal geassocieerd werd met de Onkuisheid.

Links van haar stort een figuur met een vogelkop nog meer geld in de kist van de dame, vanuit een reuzenkruijk met een gat erin. Deze figuur is in monnikspij, maar een kikker (misschien wordt de duivel bedoeld) trekt de pij open zodat zijn blote been zichtbaar wordt. De 'monnik' draagt een zwaard. Achter hem komen naakte mensen uit een kuil, in gezelschap van monsterachtige figuren. Wellicht zit hierin een allusie op de aflatenhandel van de Duitse monnik Tetzl en de slogan: 'Als 't geld in de kist klinkt, het zieltje uit de hel springt', waartegen Luther en zijn volgelingen zo fel tekeer gingen in die tijd.

De mensen die uit de kuil komen (uit de hel gered worden) hebben echter niet zo'n mooi vooruitzicht: zij worden naar een grote schaar gedreven waar een voorganger al verknipt wordt. Met een dergelijke schaar worden, zoals op het schilderij *De Spreekwoorden* te zien is, de schapen geschoren. Die schaar is het uithangbord van het pandjeshuis dat het centrum van de prent inneemt. 'Daar hangt de schaar uit' betekende in die tijd: 'daar word je gevild, afgezet'. Dat was ook de faam van de pandjesbazen. 'Uit vreemde huiden snijdt men brede riemen', was een gezegde dat sloeg op die afzetterij. De 'brede riemen' die achter de pandjesbaas hangen, lijken wel mensenhuiden: hij heeft ze letterlijk gestroopt en de figuur in de schaar is waarschijnlijk het beeld van wat er met zijn klanten gebeurt.

Het huis van de pandjesbaas is wel erg bouwvallig, terwijl je toch zou verwachten dat hij geld genoeg verdient om zijn eigen huis te verzorgen. Of is hij daarvoor te gierig? In de nok van het dak wordt een nest geroofd, maar het lijkt of de vogel die niet zomaar laat gebeuren en naar de ogen van de rover pikt. Boven op het dak is een mooie kostbare kooi met daarin een grote vogel die er niet in bewegen kan. Aan de kooi hangt een grote geldbuidel. Dat lijkt wel een veilige plek, maar een groep schutters schiet er het ene gat na het andere in. Ze zijn zo druk bezig met 'geld schieten', dat ze niet merken dat tegelijk jonge zakkenrollers hun slag slaan. Rechts zitten twee naakte figuren de rekening op te maken onder het toezien van een pad (duivel). Hebben zij 'hun ziel aan de duivel verkocht' en vraagt die nu rekenschap? Een andere wordt daarnaast door een pad (duivel) in een ton voortgerold waar veel meer geld uitvalt dan hij met veel moeite probeert binnen te halen.

Op de voorgrond zit rechts een bedelaar op zijn hurken. Hij heeft een staart en een vin op zijn rug. Hij zit ruggelings met een soort hagedis, waarop hij in zijn houding wel lijkt. Heeft het bedelen hem 'verdierlijkt'? Bedelaars werden in die tijd ook vaak als gierigaards of geldzuchtigen gezien. Daarnaast een zogenaamde grillo: een zak met twee benen en een hoofd. Zijn lichaam is alleen nog een geldzak; de bedelaar ziet hij niet zitten. Links op de voorgrond een gevleugeld mensdier dat in een zak geld graait, maar 'teveel verscheurt de zak', zegt de volksmond. Wat de vleugels betekenen is niet duidelijk, in ieder geval houdt het geld deze figuur aan de grond. In de hoek zie je nog een pot geld verstopt in een dode holle boom met een kruis. Is dit een allusie op de kerk?

De beelden op de achtergrond zijn minder duidelijk. Helemaal links galgen op een berg en aan de voet daarvan (onduidelijk) een rad: geld leidt tot 'galg en rad'. Daarnaast wordt een reuzenspaarpot aangevallen door een menigte. Daarnaast een gebouw met een rijkversierde toren, dat in brand staat. Bij de halve voordeur staan een man en een vrouw. Is het misschien een hoerentent? Misschien zit er een allusie in op het gezegde: 'Beter aan een klein vuur te warmen, dan aan een groot vuur te branden'. Daarboven valt een vis uit de lucht of komt als een vogel aanvliegen. Rechts achter een grote weegschaal, waarin mensen gewogen worden. Worden hier de zielen 'gewogen en te licht bevonden'? Wat er tegenover de mensen in de weegschaal zit is niet te zien; als het geld is dan weegt het geld zwaarder dan de mensen. Boven op de weegschaal een hoed. Worden hier alle mensen onder één hoed gebracht, namelijk of ze kunnen betalen? In de hoek een reusachtige blaasbalg, waarbij smeden waarschijnlijk munten slaan. De blaasbalg is wonderlijk getooid met een hoed waarin een handzaag zit. Worden hier de hartstochten aangeblazen die het hoofd van mensen splijt? Voor de blaasbalg staan zomaar twee vaten en is tenslotte nog een man te zien die achterstevoren op een os zit en gevolgd wordt door iemand die een zware last torst. Is het een vrek die zijn knecht geen moment uit het oog wil verliezen? Wellicht wordt hier ook een spreekwoord uitgebeeld dat we niet meer kennen.

Bronnen:

R. Marijnissen, *Bruegel. Het volledige oeuvre*, Antwerpen 1988.

H. Mielke, *Pieter Bruegel. Die Zeichnungen*, Turnhout 1996.

Ch. de Tolnay, *Die Zeichnungen Pieter Bruegels*, Zurich 1952.